

ӘОЖ 811.58

А.Ә. Кенжебаева, М.А. Омарова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: china.aida@mail.ru, madina74.04@mail.ru

Қытай тіліндегі заттық реалий сөздерді қазақ тіліне аудару мәселелері

Берілген мақалада тілдегі ұлттық колориттың айқын белгісі боп табылатын реалий сөздердің қытай тілінен қазақ тіліне аудару кезінде ұшырасатын шарттасқан қиындықтар туралы талдау жасалынған. Мұнда реалийдің заттық мағынасын (семантикасын) жеткізгенде оның тек сол ұлтқа тиесілі айшық-өрнектерін, қанық бояуын таныту проблемалары сөз болады.

Түйіндемe сөздер: реалий сөздер, терминдер, балама.

A.A. Kenzhebaeva, M.A. Omarova

The problem of translating of reality words from Chinese to Kazakh language

This article analyses the investigation of the translating problem of cultural conditioned phenomena terms, which earlier were examined by various scientists. The analysed methods of translation help to ensure the adequacy of the translation of everyday realities.

Keywords: reality words, the terms, equivalent.

A.A. Кенжебаева, М.А. Омарова

Проблема перевода слов реалий с китайского на казахский язык

В данной статье исследуются проблемы перевода терминов культурно-обусловленных явлений, реалий, которые в своё время были исследованы различными учёными, рассмотрены способы перевода, обеспечивающие адекватность при переводе бытовых реалий.

Ключевые слова: реалия, термины, эквивалент.

Реалий сөздерді аудару – ұлттық және тарихи өзгешелігін жеткізу маңызды мәселелердің бірі болып келді. «Реалий» сөзі – латын (realis, -e, көпше түрі realia- «зат, нәрсе») сын есімінің көпше түрінен шыққан. Бұл «материалдық мәдениеттің кез келген заты», «классикалық грамматикада бұл осы тілде бейнелеу көзқарас тарапынан осы елдегі мемлекеттік құрылым, осы халықтың тарихы, мәдениеті, осы ана тілін білетін адамдардың қатынастары және т.б. әртүрлі факторлар», «сөздің атаулы мағынасы үшін негіз болған материалды мәдениеттің заттары» [1].

Реалий сөздердің ұлттық бояуы туралы өз кезінде белді ғалымдар В.Г. Чернов, Л.Н. Соболев, А.Д. Швейцер, Я.И. Рецкер және т.б. тұлғалар

аудармашы үшін ең өзекті мәселелердің бірі – реалий сөздердің аударылуы турасында айтып кеткен болатын.

Аудару кезінде реалий сөздерді жеткізуде негізгі екі қиыншылық кездесетіні туралы баса назар аударған жөн: аудару тілінде сәйкес сөздің баламасының, басқаша айтқанда, барабар нұсқасының болмауы, бұл осы тілде сөйлейтін адамдарда осы реалиймен белгіленген нысанның болмауына тікелей байланысты; реалийдің заттық мағынасын (семантикасын) жеткізгенде оның тек сол ұлтқа тиесілі айшық-өрнектерін, ұлттық-тарихи ерекшелігін де бере білу қажет.

Реалийлер белгілі бір халықтың мәдениетімен етене байланысты. «Осы халықтың тілі

үшін жалпы қолданбалы, ал басқа тілдер үшін жат. Қандай да болса ұлттық бояусыз, ғылым саласына жататын терминдер жасанды түрде пайда болады. Олар тек қана затты не құбылысты атау үшін қолданылады» [2].

Реалий сөздер сипаттайтын факторларына қарай төмендегідей санаттарға бөлінеді:

1) заттық (жағрафиялық, тұрмыс, киім, ақша, өлшеу бірлігі, сәулеттік, атақ және лауазым, партиялар, мәселен, 中华民国 Го Мин Қытай өкіметі деп аудару арқылы сол тілдегі дыбысталуы бойынша қолданып тұрмыз, себебі түпнұсқада кезігетін кейбір ерекше атаулардың тура мағынасы әрқашан табыла бермейді, саяси-әлеуметтік қозғалыстар, әскери, әкімшілік-территориялық бірліктер, фольклор, ойыншықтар, ойындар, билер, жанрлар, мәдени реалий сөздер);

2) жергілікті (ұлтқа және тілге байланысты);

3) уақыттық (осы заманғы және көне реалий сөздер);

4) аудармашылық.

Соның ішінде біз алғашқы топқа енетін реалийлерге, яғни заттық реалийлерге жан-жақты талдау беруге тырысамыз.

а) географиялық реалий сөздер (топонимдер): дала, тундра, каньон, фиорд; мәселен қытай тіліндегі 天山 tian shan сөзін аударсақ, қазіргі Тянь-Шань тауының атауы шығады, оның сөзбе-сөз мағынасы «аспанмен таласқан тау», яғни оның атауы түпнұсқадан сол қалпында алынған;

ә) болмыс реалия сөздер: тамақ: 豆腐 – dou fu -соядан жасалған ірімшік, 元宵- yuanyao-күріш ұнынан дайындалынатын, ішінде салмасы бар бауырсақ, ол тек жылына бір рет қана, яғни Қытайдың шамдар мерекесінде (Юансяо мерекесі кезінде) дайындалатын тағам; 粽子 zongzi -, 荔枝-lizhi, 寿面-shoumian – қытайлықтардың туған күнді атап өткенде туған күн иесіне жегізетін кеспесі, туған күн иесіне ұзақ ғұмыр (кеспенің ұзындығындай) тілеп артынша кеспе жегізеді; 糖葫芦 – tanghulu – қантқа қатырылған жемістер; 茅台酒 – maotai jiu – қытайдың атақты арағы, ол күріштің арнайы түрінен дайындалатын күріш арағының ең таңдаулы түрі; 年糕 – niangao – жаңа жылда арнайы дайындалатын тағам, 月饼 – yuebing – ай пішінді бәліш, қытайлықтардың дәстүрлі «күз ортасы мерекесі» кезінде ғана дайындалатын тағам; 馄饨 huntun – равиоли,

көлемі бармақ ұшындай ғана ұсақ тұшпара; 锅贴 – guotie – қазанның түбіне жабыстырылып пісірілген, түбі қуырылған, үсті буға піскен, ай пішіндес тұшпара;

б) киім: 哈达- hada – әппақ жібек шарф, 旗袍 – qipao – қытайша үлгіде тігілген, әйелдерге арналған көйлек, мәселен, жапондықтарда бұл кимоно, бізде сәукеле, мәсі; камзол;

г) сәулет реалийлері: 四合院 – siheyuan – 4 жақтан қоршалған қоралар, қытайдың көне үлгіде салынған үй-жайлары осы 4 жақтан қоршалған қоралар үлгісінде салынған;

ғ) лауазымдар, дәрежелер: хуанди, шах, хан, би; 进士 – астанадағы сынақтан сүрінбей өткендерге берілетін феодалдық Қытайдағы ғылыми атақ; 秀才 – феодалдық Қытайдағы ең жоғарғы ғылыми атақ; 举人 – провинциядағы сынақтан сүрінбей өткендерге берілетін феодалдық Қытайдағы ғылыми атақ;

ж) әкімшілік-аумақтық бірліктер: губерния, облыс, штат; die Gemeinde – астыңғы әкімшілік-аумақтық бірлік, қауым; das Land – жер; der Bezirk – округ; die Marktgenossenschaft – ауылдық қауым;

з) фольклор реалийлері, ойыншықтар, ойындар, билер, жанрлар, мәдени және мәдени-тарихи реалий сөздер: 乐府 – халық әуенінде жазылған көне қытай өлеңдері, 诗经- «Жыр-нама» – ежелгі қытай халық поэзиясының көне ескерткіші, 词 – ежелгі поэтикалық жанрдың атауы, 秧歌 yangge – янгы ұлттық би, 年画-nianhua – жаңа жылдық суреттер, қытайлықтар ай күнтізбесі бойынша жаңа жыл мерекесін тойлау кезінде үй ішіне түрлі түсті жаңа жыл мерекесіне арналған суреттерді ырымдап іліп қойған; 二胡- erhu – қытайлықтардың көнеден келе жатқан музыкалық аспабы, сырт пішіні қобызға ұқсайды. 武术 – wushu – әскери өнер, у-шу өнері, 风水-Фэн-шуй – кеңістікті нышанды түрде пайдалану туралы даостық практика немесе оны геомантия деп те атайды, Фэн-шуй бойынша үй жиһаздарын дұрыс орналастыруға, үй салу құрылыстарын тиімді жерге салу немесе адамды құтты жерге жерлеуге болады; 太极拳 – taijiquan - Тайцзичюань – сөзбе-сөз аударғанда: «Ұлы Шектің жұдырығы» деген мағына береді, Қытайдың ішкі соғыс өнері, у-шудың бір түрі; 相声 – xiangsheng – қытайлықтардың диалог түріндегі әзіл-оспағы, әсіресе кештерде, концерттерде көп орында-

лады; 红包 – hongbao – қытайлықтардың жаңа жыл кезінде балаларға қызыл конвертке салып беретін ақшалай көрімдігі. Мұндай сөздерді қолданған кезде міндетті түрде қысқаша түсінік берген абзал, жиі-жиі қолданыста болып, бара-бара үйреншікті болып кеткен жағдайда ғана түсінікті алып тастауға болады. Ал қорытындылай келгенде қытай тіліндегі реалийлерді аударғанда төмендегідей әдістер қолдануға болады:

1) Дыбысталуы бойынша аудару. Бұл тәсіл ең оңтайлы болып табылады, себебі реалий сөздер фонетикалық жағынан сол қалпында сақталады әрі ұлттық бояуды бейнелеуді көрсетуде қолайлы:

春秋时代 Чунчю кезеңі (егер түсініктеме-сін жазар болсақ – Көктем мен Күз кезеңі)
红卫兵 Хунвэйбиндер (түсіндірмесін жазсақ –

Мао Цзэдун идеясына табынушы қызыл байлау таққан жастар).

2) Семантикалық аударма жасау арқылы беруге болады.

3) Дыбысталуы мен мағыналық аудармасын қатар алу арқылы қолдану. Мәселен: 春节 - Чунцзе мерекесі, 法门寺 Фамынсы ғибадатханасы, 元宵节 – Юансяо мерекесі.

Мұндай реалий сөздерді аудару кезінде біршама мұқият болған жөн, себебі аталған сөздердің ұлттық айшық-өрнектерін толыққанды сақтап, әрі аударылатын тілге түсінікті ұғымды бере алатын нұсқасын таңдай білу абзал. Мұндай реалий сөздерді аудару проблемасы әлі де айқын шешімін тапқан жоқ, ал бұл проблеманы жүйелі зерттеуді қолға алу әлі де болса өз биігіне шыға бермек.

Әдебиеттер

- 1 Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 400 с.
- 2 Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. – М: Наука, 1986. – 348 с.
- 3 Кенжебаева А.Ә. Қытайша-орысша-қазақша ғылыми терминдердің қысқаша сөздігі (Қолжазба түріндегі нұсқасы).

References

- 1 Fedorov A.V. The general theory of translation. – Moscow: Higher School, 1983. P. 400.
- 2 S.Y. Vlahov, S.P. Florin. Untranslatable in translation. – Moscow: Nauka, 1986 – P. 348.
- 3 A.Kenjebayeva. Chinese-Russian-Kazakh Dictionary of Scientific and Technical Terms (in manuscript form).